

Zmagoslava ČERNEKA-SUBIĆ, Beograd

QUELQUES FRESQUES DANS L'ÉGLISE MOYENÂGEUX DANS HRASTOVLJE
A LA SLOVENIE ET LES ELEMENTS DE LA CULTURE SANITAIRE

Ecrivant des fresques d'église dans le village Hrastovlje, qui se trouve à la Slovénie, l'auteur a trouvé et les exemples quels peuvent témoigner et comme les valeurs pour l'histoire de la culture sanitaire du temp, au quel les fresques ont créés. Parmi des fresques surtout sont capitales: „Allaitement des jumeaux" et „Danse macabre", dont la création date de 1490. année, du peintre Ivan de Kastva.

A côté des fresques de la valeur historique, ici est le lieu de la constatation écrit au-dessous, ou au-dessu des fresques. Cette constatation d'alphabet glagolitique dans l'église catholique au occident du notre pays, affirme, que son et ici les Slaves participés à la création des valeurs culturelles d'Europe.

(Rad je primljen u Uredništvu 20. XII 1987. god.)

Original scientific paper
UDC 616.31:355.48/497.1 „19"

Danica ZAGRAĐANIN, Beograd

JUGOSLOVENSKI STOMATOLOŠKI RADNICI
U BOLNICAMA SAVEZNIKA OSNOVANIM U JUŽNOJ ITALIJI

Sredinom 1943. god. priznali su Saveznici borbu jugoslovenskih naroda i svrstali Jugoslaviju u red ravnopravnih članova antihitlerovske koalicije.

S tim u vezi u Vrhovni štab NOV i POJ stigle su prve strane vojne misije: Britanska 28. V 1943. god. Sovjetska 23. II 1944. god. a Američka 14. VIII 1944. god.

Šef Sanitetskog otseka Vrhovnog štaba NOV i POJ dr Gojko Nikoliš u pismenom izveštaju Britanskoj vojnoj misiji, 13. VII 1943. god. navodi probleme sa kojima se naš sanitet suočava. Neophodna je pomoć u lekovima, sanitetskom materijalu i opremi, prihvatanju i lečenju teških ranjenika i dr.¹

Baza NOVJ u Bariju otpočela je sa radom 29. X 1943. god. a njeni zadaci su bili:

- organizacija prijema pomoći od Saveznika i njeno prebacivanje u Jugoslaviju (oružje, hrana, sanitetski materijal);
- prihvatanje jugoslovenskog zbeगा; i
- prihvatanje Jugoslovena iz zarobljeničkih i koncentracijskih logora u Italiji i njihovo okupljanje u borbene jedinice — prekomorske brigade.²

Od političkih interniraca iz Slovenije, Hrvatske i Crne Gore, vojnih obveznika mobilisanih u italijansku vojsku, kao i izlečenih ranjenih i bolesnih boraca NOVJ u Italiji, formirano je od oktobra 1943. do septembra 1944. god. pet prekomorskih brigada. Postojanje prekomorskih brigada u sastavu NOVJ imalo je poseban vojni i politički značaj. Prekomorske brigade su u pravom smislu reči bile brigade bratstva i jedinstva, jer su se u njima zajednički borili Slovenci, Hrvati, Crnogorci i drugi.³

Upravnik Baze NOVJ bio je general-major Vladimir Velebit. Sredinom novembra 1943. god. postignut je sporazum o lečenju naših ranjenika u savezničkim bolnicama, pa se krajem meseca pristupilo njihovoj evakuaciji.⁴ Evakuacija je do sredine 1944. god. vršena brodovima, a potom, do juna 1945. god, transportnim avionima. Do kraja januara 1944. god. u Italiji se nalazilo na lečenju 1 483 ranjenika i 196 bolesnika (sa njima je bilo 15 lekara), smeštenih u 13 savezničkih bolnica.⁵ Kasnije je neuporedivo više bilo kako ranjenika i bolesnika tako i sanitetskog osoblja.

Decembra 1943. god. upućena je u Italiju Sanitetska misija (dr Đura Mešterović, dr Nikola Nikolić) koja je trebalo da „uspostavi saradnju sa svim sanitetskim ustanovama saveznika, u vezi ranjenika, bolesnika i osoblja NOVJ koji se nalaze na savezničkoj teritoriji”.

Misija je stigla u Bari 1. I 1944. god. Smestila se u Grumo, mesto udaljeno 22 kilometara od Barija, u kome se nalazio najveći broj naših ranjenika i bolesnika.⁶

Kako su zadaci Misije narastali, to je ona početkom aprila 1944. god. prerasla u Sanitetsko odeljenje. Za šefa je postavljen dr Nikola Nikolić. Iz pisma koje mu je početkom aprila 1944. god. uputio načelnik SOVŠ dr Gojko Nikoliš saznajemo o najosnovnijim potrebama našeg saniteta. Potrebni su, između ostalog, instrumenti i medikamenti za lečenje zuba, jer „imamo znatan broj zubnih lekara da organizujemo zubnolekarsku službu, ali šta se može bez instrumenata...”⁷

Ranjenici i bolesnici koji su evakuisani do Barija upućivani su, zavisno od vrste i težine ranjavanja, u odgovarajuće bolnice. Najveći broj bolnica bio je pod upravom Britanskog vojnog saniteta. Februara 1944. god. Britanska sanitetska služba predložila je našem sanitetu da preuzme upravu u bolnicama u kojima se leče naši ranjenici i bolesnici. To je učinjeno u drugoj polovini 1944. god., tako da su postojala tri tipa bolnica: bolnice sa našom upravom i stručnim kadrom; bolnice sa našom upravom i savezničkim stručnim kadrom; bolnice sa savezničkom upravom i savezničkim stručnim kadrom.

Sanitet NOVJ preuzeo je od Britanskog vojnog saniteta sledeće bolnice i sanitetske ustanove:

2 *Military hospital, Grumo*, koja dobija naziv *Bolnica JA 13*. Ona je smeštena u adaptiranoj zgradi osnovne škole, imala je oko 300 ležaja i 30 bolničkih šatora sa 720 ležaja. Kroz ovu bolnicu prošao je najveći broj naših ranjenika i bolesnika — 8 576.

U bolnici je postojala zubna stanica. U njoj su radili zubni lekar dr Ante Jurković, dentista Jakov Neuman, zubni tehničari Đorđe Ulić i Branko Ivanišević. Kako je zubna stanica imala i laboratoriju, to su otišci za izradu proteza iz drugih zubnih stanica upućivani u Grumo.

Istovremeno su u nju dolazili i borci iz drugih sanitetskih ustanova na lečenje zuba. Za borce I lovačkog eskadrona NOVJ rezervisana su bila dva termina nedeljno.^{8 9}

Zubni tehničari Đorđe Ulić i Branko Ivanišević upućeni su 16. XI 1944. god. na novu dužnost u Invalidski dom JA 51 u Altamuri.¹⁰

U Gravini, gradu udaljenom oko 50 kilometara od Barija, radila je: 33 *General hospital, Gravina*, koja dobija naziv *Bolnica JA 33*. U njoj je lečeno oko 1 500 lakših ranjenika i bolesnika. U oktobru i novembru 1944. god. šef zubne stanice je dr Slavko Ocvirk.¹¹

1. *Mobile hospital, Gravina*. U njoj su lečeni lakši ranjenici i bolesnici; jedna od zgrada bolnice preuređena je za zubnu stanicu, a bilo je prostora i za laboratoriju, koja je bila predviđena. U zubnoj stanici je radio dr Hercog, a planirana su dva zubotehničara.¹²

Vojni logor, Gravina. Jugosloveni internirani u koncentracijske logore srednje i južne Italije posle njene kapitulacije okupljali su se u prihvatnim logorima u Tarantu i Karbonari kod Barija. Priključili su im se vojnici bivše italijanske vojske, slovenačke i hrvatske nacionalno-

sti. Prebačeni su početkom 1944. god. u prihvatni logor kod Gravine i uključili se u NOVJ. Od njih je, zajedno sa izlečenim ranjenicima i borcima NOVJ u Italiji, formirana februara 1944. god. 3. *prekomorska brigada*, sa četiri bataljona i 1 655 boraca. Ona je u martu 1944. god. stigla na Vis i ušla u sastav 26. dalmatinske divizije.¹³

3. *prekomorska brigada* imala je zubnu stanicu, koju je osnovao Peter Zlatnar, internirac iz Avellina. Zlatnar je bio zubni tehničar, imao je svoju nožnu bušilicu, nešto instrumenata i materijala. Ostalo je nabavljeno u Rimu uz pomoć italijanskih komunista. Kako je Zlatnar bio predratni komunista, a u logoru su nedostajale iskusne starešine, postavljen je za političkog komesara 2. čete, 4. bataljona, te se nije bavio stručnim radom. Zubnu stanicu je vodila dentista Ida Turk-Polž sama. U martu 1944. god. zubna stanica je zajedno sa 3. *prekomorskom brigadom* prebačena na Vis.¹⁴

U vojni logor u Gravini su 9. VII 1944. god. stigli dentisti Ante Pavelić i Darko Celić, sa zadatkom da organizuju zubnu stanicu.¹⁵ Tu su ostali do 2. VIII 1944. god. kada je za šefa zubne stanice postavljena dr Marija Prica, a Pavelić i Celić se premeštaju za Trani.¹⁶

Dr Marija Prica je preuzela zubnu stanicu u Vojnom logoru u Gravini i u dogovoru sa dr Jurkovićem, zubnim lekarom iz Bolnice JA 13, Grumo, sve bolesnike kojima su bile potrebne proteze, upućivala u Grumo.¹⁷

43. *Rekonvalescentni centar, Quassani*, nosi naziv *Rekonvalescentna bolnica JA 43, Kvasani*. U zubnoj stanici ove bolnice radili su zubni lekari dr Slavko Ocvirk, dr Oskar Štern i zubna asistentkinja Jozefina Ocvirk.¹⁸

Invalidski dom JA 51, Altamura. To je bila polusanitetska ustanova, prihvatila je ranjenike koji su posle završenog lečenja ostajali privremeni ili trajni invalidi. Počela je sa radom oktobra 1944. god. i u periodu od godinu dana (rasformirana je oktobra 1945) prihvatila je 3 165 invalida. Upravnik je bio dr Izidor Levi.¹⁹

Invalidski dom je odmah po osnivanju dobio zubnu stanicu. U njoj su novembra 1944. god. radila dva zubna tehničara Đorđe Ulić i Branko Ivanišević. U spisku osoblja zubne stanice od 15. IV 1945. god. nalaze se: Darko Celić, dentist, Vajevac Marijan, zubni tehničar, Elio Orlandi, pomoćnik zubnog tehničara i Pavel Rupnik, pomoćnik zubara.²⁰

93. *General hospital, Barleta* i 98. *General hospital, Bari*. U ovim bolnicama, koje su bile pod upravom Britanskog vojnog saniteta, lečeni su naši ranjenici sa teškim povredama čeljusti.

76. *General hospital, Trano*. U bolnici je lečeno oko 600 naših lakših ranjenika i bolesnika. U zubnoj stanici avgusta 1944. god. su dentisti Ante Pavelić i Darko Celić.²¹

Vojna bolnica, Monopoli. U zubnoj ambulanti su dr Makso Kajzer, zubni lekar i Livija Kajzer, zubna asistentkinja.²²

Vojna bolnica, Adrija. U Vojnoj bolnici u Adriji, nedaleko od Barija, postojala je zunka ambulanta, u kojoj je od juna do oktobra 1944. god. radila dr Dušana Lavrič.²³

U Adriji je bio dislociran i mali centar za povrede lica i vilica Britanske Armije, tzv. „*Ad hoc*” Unit. U njemu je lečeno 225 ranjenih partizana NOVJ. Sa povredama kostiju lica bilo je 164 ranjenika, od toga

117 preloma donje vilice, 27 preloma gornje, i dva sa frakturama obe vilice. Povrede su bile multipne prirode, nanete uglavnom vatrenim oružjem.²⁴

U avgustu 1944. god., posle povratka iz Kazerte, puk. dr Izidor Papo dolazi u južnu Italiju, u Sanitetsku misiju, u Bari. Odmah po dolasku stupa u kontakt sa predstavnicima Američke sanitetske misije, puk. Stanley-om i puk. Allen-om, koji mu, u dogovoru sa nadležnima iz Vašingtona, odobravaju sanitetsko snabdevanje. Pritom dobija spisak stvari koje mogu biti odmah isporučene. Među ostalim, tu se nalaze kompletne zubne stanice, portabl rentgenski aparati, kompleti instrumenata i drugo. Ujedno on pravi spisak stvari koje su neophodne, a koje će stići za dva meseca (rentgen, laboratorija i dr.).²⁵

Predstavnik Britanske sanitetske misije puk. Humpherson dostavlja 10. VIII 1944. god. puk. dr I. Papi „Memorandum o lečenju zuba jugoslovenskih snaga u Italiji”. „Memorandum” se odnosi na najvažnija organizacijska pitanja u vezi lečenja zuba naših ranjenika i bolesnika. U njemu stoji:

- Britanska dentalna služba nastaviće da pruža svu moguću pomoć dok se naša zubnolekarska služba potpuno ne organizuje;
- svu potrebnu opremu obezbediće britanska Armija, dok obezbeđenje osoblja spada u nadležnost Sanitetskog odeljenja NOVJ;
- potrebno je da se obezbedi dovoljan broj jugoslovenskih zubnih lekara i tehničara. Odabiranje kandidata i donošenje odluke o njihovoj podobnosti vrši Sanitetsko odeljenje NOVJ;
- zubnolekarskom opremom raspolaže sanitetski oficir koji je u odgovarajućoj jedinici;
- oprema se ne može premeštati na druga mesta bez prethodnog odobrenja, niti se osoblje zubne stanice može menjati bez saglasnosti Britanske sanitetske službe; i
- potrebno je da jedan jugoslovenski zubni lekar održava vezu između britanske i jugoslovenske sanitetske službe.²⁶

Puk. dr Izidor Papo je obavestio nadležne u Britanskoj sanitetskoj vojnoj misiji, generala Camerona i puk. Humphersona, da se slaže sa „Memorandumom o lečenju zuba jugoslovenskih snaga u Italiji”, te da se isti prihvata. Zubni lekar dr Ante Jurković naimenovan je za održavanje veze između ove dve službe.²⁷

Puk. Humpherson iz Britanske vojne misije predložio je 14. IX 1944. god. puk. dr I. Papu izvesne organizacijske promene u stomatološkoj službi zone Grumo — Gravina. Želeći da učini pravilnu raspodelu osoblja za zubne stanice, on predlaže u I grupi 2 zubna lekara i 2 zubna tehničara, koji bi bili odgovorni za zubne stanice bolnice u Gravini i logorima 65. i 51. U II grupi predviđa 2 zubna lekara i 2 zubna tehničara za zubne stanice u bolnicama Kvasani i Grumo. Pri tome bi se svi protezni radovi vršili za bolesnike iz grupe I u Logoru 51, a za grupu II u Grumu.²⁸

U vezi „Memoranduma” je i zahtev Sanitetskog odeljenja Baze NOVJ upućen 15. IX 1944. god. Personalnom odeljenju da se svi dentisti i zubni tehničari upute što pre radi rasporeda.²⁹

Kroz Personalno odeljenje je oktobra 1944. god. prošao dopis o dentisti Niki Salomu. On je pre rata imao svoju ordinaciju u Bariju, u kojoj

je u toku 1944. god. lečio zube i borcima NOVJ. Voljan je da sa kompletnom ordinacijom pride NOVJ, te se upućuje na raspored.³⁰

IZVORI I LITERATURA

- ¹ Zbornik dokumenata sanitetske službe (ZDSS), knj. 1, dok. 92, 182. — ² Arhiv Vojnoistorijskog instituta, reg. br. 1/1 k. 2091. — ³ Anić N. i sar., *Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije*, VIZ, Beograd, 1982, 306—308. — ⁴ ZDSS, knj. 12, dok. 114. — ⁵ Institut za vojnomedicinsku dokumentaciju (IVMD), 3690 D. — ⁶ IVMD, 6468 D. — ⁷ IVMD, 3695 D. — ⁸ IVMD, 10644. — ⁹ IVMD, 10661. — ¹⁰ IVMD, 8390 D. — ¹¹ IVMD, Osobni list kartoteke kadrova. — ¹² IVMD, 16003. — ¹³ Anić N. i sar., *NOVJ* 3, 307. — ¹⁴ Vulikić V., *Zubozdravstvena služba u NOV i partizanskim odredima Slovenije*, doktorska disertacija, VMA, 1984, 197. — ¹⁵ IVMD, 8494 D. — ¹⁶ IVMD, 8406. — ¹⁷ IVMD, 8407. — ¹⁸ IVMD, 9107. — ¹⁹ IVMD, 9194. — ²⁰ IVMD, 9130 D. — ²¹ IVMD, 8406. — ²² IVMD, 9107. — ²³ Vulikić V., *Zubozdravstvena služba...* 14, 198. — ²⁴ Škokljević A., *Istorijski pregled lečenja ratnih maksilofacijalnih povreda i poseban osvrt na njihovo zbrinjavanje u našim poslednjim ratovima*, SGS, 5, 1968, 351. — ²⁵ IVMD, 7929. — ²⁶ IVMD, 16057 D. — ²⁷ IMVD, 16056 D. — ²⁸ IVMD, 16003. — ²⁹ IVMD, 10486 D. — ³⁰ IVMD, 10542 D; 10503 D.

Danica ZAGRADANIN, Beograd

THE YUGOSLAV DENTAL STAFF

IN THE HOSPITALS OF ALLIED AT THE SOUTH OF ITALIA

On the basis of the unreported archival material author describes the activity of dental staff of Yugoslav Army of Liberation at the hospitals of Allied at the south of Italia.

Medical corps of Yugoslav Army of Liberation took over the next medical facilities from British medical corps in the second half of 1944.: 2 Military Hospital Grumo, 33 General Hospital Gravina, 1 Mobile Hospital Gravina, Military Camp Gravina, Convalescent Center Quassani, Invalid Center Altamura. Dental stations were established among them where worked dental doctors: Dušanka Lavrić, Marija Prica, Drago Hercog, Ante Jurković, Makso Kajzer, Slavko Ocvirk; dentists: Darko Celić, Jakob Nojman, Ante Pavelić, Ida Turk, dental technician: Đorđe Ulić, Branko Ivanišević, Marjan Vajevac.

Memorandum of the dental treatment on Yugoslav ill and wounded soldiers in the allied hospitals at the south of Italia was accepted on August 1944, which was suggested by British medical corps.

(Rad je primljen u Uredništvu 20. XII 1987. god.)